

ВИРАЖЕННЯ АВТОРСЬКОЇ ІРОНІЇ В РОМАНІ К.Х. СЕЛИ "ВУЛИК" ТА ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Ця наукова розвідка присвячена авторському мовленню як одному із рівнів формування іронії в художньому творі, на прикладі роману К.Х. Сели "Вулик" та його українському перекладі. У статті розглянуто форми авторської іронії, її тональність та функції, і проаналізовано їх відтворення в перекладі.

Ключові слова: авторська іронія, тональність, письмова інтонація, опис, поліфонія, авторське мовлення, авторський коментар, дискредитація, насмішка.

У художньому творі іронія часто проявляється через специфічну тональність або, так звану, "письмову інтонацію", що умовно можна розділити на нейтральну, насмішкувату, іронічну, гумористичну, простодушну, комічну, пафосну / піднесену, скептичну, сатиричну, саркастичну та абсурдну.

Хоча ми виокремлюємо ці типи, однак всі ці форми тональності, як правило, перехідні, й інколи важко знайти точну межу між ними. Однак, характер іронії та ступінь її експресивності залежать від плану її вираження: автора / оповідача та персонажа. Оповідачем може виступати як автор, так і головний герой. Саме ці три рівні слугують майданчиком для створення іронії в художньому творі. Ця розвідка присвячена авторському мовленню, що є основним засобом створення іронії в романі К.Х. Сели "Вулик".

Авторська іронія виступає безпосереднім способом реалізації концепту твору [Смущинська, 2001, 176]. Вона виражається в іронічному описі, коментарях і уточненнях автора та включена у характеристики, оцінки ситуацій та вчинків персонажів. Розуміння авторської іронії є складним когнітивним процесом, який спирається на аналіз всієї текстової структури твору. В.В. Виноградов вважає, що в своєрідності структури авторської мови найглибше та найяскравіше виражається стилістична єдність твору [Виноградов, 1959, 154, 253]. Отже, на текстовому рівні вона

вплетена в структуру сюжету і реалізується як в межах експліцитного, так і в межах імпліцитного контекстів, зокрема може потребувати вихід в екстралінгвістичний контекст, тобто знання про дійсність, описану в романі, а також вертикальний контекст.

Авторська іронія має більший вплив на читача, це пояснюється тим, що в художньому тексті читач все сприймає через автора. За словами М.М. Бахтіна, кожен момент твору дається нам в реакції на нього автора; в цьому смислі автор інтонує кожную подобицю свого героя, кожную його рису, подію в його житті, кожен його вчинок, його думки та почуття [Бахтин, 2000, 118].

В романі "Вулик" К.Х. Села найбільше іронізує та викриває глупість, обмеженість та примітивність персонажів, які є збірними образами простих, пересічних людей тогочасного суспільства. Як би не звучало те чи інше іронічне висловлювання, як на смішка, скепсис чи комізм, в кожному з цих випадків **автор дискредитує персонажа** саме через безглуздість його поведінки, зовнішності, слів або вчинків. При цьому, оповідь роману характеризується **насмішкуватою, гумористичною або навіть підкреслено нейтральною тональністю**. Зазначимо, що в перекладі таке звучання витримано та передані функції іронії, закладені в оригіналі. Розглянемо наступні приклади:

Don Jaime no solía pensar en su desdicha; en realidad no solía pensar nunca en nada. Miraba para los espejos y se decía "Quién habrá inventado los espejos?" [...] Don Jaime cambia de postura, se le estaba durmiendo una pierna. ¡ "Qué misterioso es esto! Tas, tas; tas, tas; y así toda la vida, día y noche, invierno y verano: el corazón" [Cela, 1971, 22]. – Дон Хайме не любить думати про свою лиху долю; правду кажучи, він узагалі не любить ні про що думати. Подивиться бува на дзеркала, а тоді запитує себе: "І хто вигадав ці дзеркала?" [...] Дон Хайме змінює позу, бо відсидів ногу. "Яка загадкова річ – серце! Тук-тук, тук-тук, і так усе життя, вдень і вночі, взимку і влітку" [Cela, 2011, 17].

Цей фрагмент демонструє як автор у іронічній формі описує тупість персонажа, що повністю передається у перекладі.

El marido ni le contesta. Leyendo el periódico está totalmente evadido, igual que si viviese en un mundo mudo y extraño, muy lejos de su mujer. [...] Don José Sierra hizo un sonido raro con la garganta,

un sonido que tanto podía significar que sí, como que no; como que quizá, como que quien sabe [...] Era una manera muy discreta de darle a entender a su mujer que era una imbécil, pero sin decírselo claro [Cela, 1971, 146–148]. – Чоловік не відповідає. Коли він читає газету, то повністю відсторонюється, начеб живе у дивному німому світі, дуже далеко від своєї дружини. [...] *Дон Хосе Сьєрра видає дивний звук, який може означати і "так", і "ні", і "можливо", і "хтозна". [...] Це такий тактовний спосіб натякнути дружині, що вона дурепа, не сказавши цього напрямки* [Села, 2011, 150–153].

Цей фрагмент демонструє, що персонажі змирилися зі своїм подружнім існуванням. Автор в іронічній формі показує справжнє ставлення Дона Хосе Сьєрри до своєї дружини, і тим самим дискредитує їх: по-перше, їх обох влаштовує таке життя або принаймні вони з ним змирилися (як і решта персонажів роману), а по-друге, хоч дон Хосе і думає, що його дружина дурепа, вочевидь сам він не розумніший за неї. Вищенаведені приклади демонструють, що авторська іронія має простодушну дещо комічну тональність, яка не будучи різкою, все ж дискредитує персонажів та викликає насмішку.

Як зазначає І.В. Смущинська, авторське мовлення складають форми великого обсягу – композиційно-мовленнєві форми розповіді, опису, міркування й характеристики, меншого – авторські виступи, авторські ремарки, сентенції, афоризми, цитатії прислів'я тощо, що можуть виступати як показниками авторського мовлення, так й інтертекстульними запозиченнями, що автор використовує як показники індивідуального чи загального знання, якими, як правило, підкріплюються умовиводи автора [Смущинська, 2001, 174]. У романі К.Х. Сели "Вулик" авторська іронія реалізуються в наступних формах:

а) через авторське міркування, що виражається в певних судженнях про загальні або конкретні ситуації сюжету твору, коментарях до дій чи слів персонажів;

б) в описі дій, думок та невербальної поведінки персонажа;

с) в поліфонічному мовленні: в сучасній прозі план автора та персонажі динамічно змінюються, переходячи один в інший; через невласне пряму мову, як імітацію дискурсу, автор передає думку персонажа, на чому виникає іронія.

Розглянемо кожен із цих випадків окремо.

А) Авторські судження або коментарі щодо певної ситуації є одним із засобів реалізації іронії в романі К.Х. Села "Вулик". Як правило іронія виникає тому, що авторський коментар не відповідає описаній ситуації за змістом та за тональністю. Авторське узагальнення не містить критики і не несе викривальний характер, інколи звучить як евфемізм, і дозволяє уникнути прямої оцінки щодо персонажів, однак передає **скептичне ставлення**, що вдається передати в перекладі, наприклад:

En la casa hubo un disgusto muy serio con la marcha de Socorrito. – ¡Si por lo menos se hubiera ido de Madrid! – decía su hermano Paco, que tenía un concepto geográfico del honor [Cela, 104]. – *Коли Сокоррито втекла з дому, це спричинило грандіозний скандал. – Якби вона принаймні поїхала до Мадрида, – обурювався Пако, для якого поняття честі було географічним* [Села, 2011, 200].

Авторська оцінка розкриває, чого саме вартує поняття честі для персонажа. Варто зазначити, що за допомогою іронії автору вдається **уникнути прямої оцінки**, виразити її завуальовано та дискредитувати систему цінностей персонажа.

В) При описі думок та вчинків персонажів автор дотримується **нейтральної тональності** оповіді, на чому і ґрунтується його іронія, оскільки авторське мовлення позбавлене якихось суджень чи оцінок і є доволі рівним як для відверто безглузких дій чи міркувань персонажів. Тобто виникає протиріччя між звучною авторською мовою і справжнім змістом висловлювання. Розглянемо це на наступному прикладі:

El joven poeta llevaba ya varios meses trabajando en su poema. Tenía ya trescientos y pico de versos, una maqueta cuidadosamente dibujada de la futura edición y una lista de posibles suscriptores, a quienes, en su hora, se les enviaría un boletín, por si querían cubrirlo. Había ya elegido también el tipo de imprenta (un tipo sencillo, claro, clásico; un tipo que se leyese con sosiego; vamos, queremos decir un

bodoni), y tenía ya redactada la justificación de la tirada. Dos dudas, sin embargo, atormentaban aún al joven poeta: el poner o no poner el *Laus Deo* rematando el colofón, y el redactar por sí mismo, o no redactar por sí mismo, la nota biográfica para la solapa de la sobrecubierta [Cela, 32]. – Юний поет працює над своєю поемою кілька місяців. Він уже написав понад триста рядків, має ретельно накреслений макет майбутньої книжки та список імовірних передплатників, яким свого часу буде надіслано бланки з пропозицією оплатити видання. А ще він устиг вибрати шрифт (простий, чіткий, класичний шрифт, зручний для читання. Приміром "бодоні") і скласти обґрунтування накладу видання. Однак юного поета досі непокоять два питання: ставити чи не ставити "Славімо Господа" після вихідних даних і самому чи не самому писати біографічну довідку для суперобкладинки [Села, 2011, 21].

Автор описує персонажа, молодого поета, поведінка якого є безглуздою і недоречною, оскільки ще нічого не написано, а він вже рахує передплатників та кількість примірників. Незважаючи на нейтральний тон автора та відсутність оцінного компонента, ми розуміємо, що висловлювання іронічне. Саме така манера оповіді характерна роману К.Х. Села "Вулик". В такий спосіб автору вдається **передати абсурдність думок персонажа, дискредитувати його**, однак його іронія добра, а не зла, що знову ж таки притаманно саме цьому роману. В перекладі відтворена загальна тональність іронічних висловлювань, а також функції, закладені в оригіналі.

У романі "Вулик" замість критики при описі персонажа, автор-оповідач часто погоджується з його думками, що теж служить інструментом творення іронії, при цьому, як вже зазначалося, витримується нейтральна тональність, що створює іронічний та комічний ефекти:

El guardia Julio García Morrazo era feliz en su oficio; subirse de balde a los tranvías era algo que, al principio, le llamaba mucho la atención. – Claro -pensaba-, es que uno es autoridad [Cela, 75]. – Поліцейському Хуліо Гарсії Моррасо дуже подобається його робота; попервах він не міг натішитися з того, що може задурно їздити на трамваях. "Звісно, – думав він, – я ж, що не кажи, а влада" [Села, 2011, 144].

Через іронію автор висміює переконливість персонажу, в тому, що їздити "задурно" в трамваях це неабиякий прояв влади. Перекладач зумів відтворити іронію оригіналу, дотримавшись нейтрального звучання, за допомогою деяких трансформацій, а саме: **зміна типу речення**: неозначено-особове речення з підметом *uno* відтворено особовим реченням, де підмет виражений першою особою однини; **транспозиція**: *era feliz – le gusta*; фразеологізм *le llamaba mucho la atención* **відтворено контекстуально** – *не міг натішитися*, оскільки збереження фразеологізму не є прийнятним, з погляду мовного та смислового сприйняття в українській мові.

При описі персонажа автор може іронічно обігрувати модально нейтральні характеристики (вік, стать, професія, зовнішність та інше). У таких випадках тональність оповіді стає більш експресивною, що пояснюється використанням епітетів та порівнянь, які, за словами І.В. Смуцинської, містять віртуальний стереотип, закладений у картину світу читача [Смуцинська, 2001, 183].

При описі Сеньйора Суареса, одного з персонажів роману, іронія виникає на протиріччі між позитивним описом його людських якостей та недолугої зовнішньої характеристики, для якої автор використовує відповідні прикметники, наприклад:

De estos hombres se ve en seguida que son los triunfadores, los señalados, los acostumbrados a mandar. Por teléfono, el señor Suárez habla en voz baja, atiplada, una voz de lila, un pocoredicha [Cela, 16]. – *Варто подивитися на таких людей, їй одразу видно: це переможці, це обрані, це люди, звиклі наказувати. По телефону сеньйор Суарес говорить тихим, пискливим, нарочито придуркуватим голосом* [Села, 2011, 29].

Спочатку автор говорить про персонажа як про успішну людину, а потім несподівано описує його "пискливий та придуркуватий голос". Саме на цьому різкому протиставленні реалізується іронія, що тими ж засобами передається в перекладі. В наступному прикладі для опису цього ж персонажа автор використовує порівняння:

Va sonriendo y ahora lleva la cojera algo temblona, como estremecida. Mira con la frente alta, como un gladiador romano; va rebosante de satisfacción, radiante de gozo [Cela, 2008, 49]. – *Він*

усміхається і тепер накульгує так, що нога в нього трохи тремтить, її наче тіпає. Сеньйор Суарес іде з гордо піднятою головою, наче римський гладіатор, сповнений самовдоволення, випромінюючи радість [Села, 2011, 30].

Таким чином, наведені приклади демонструють, що автор використовує іронію при описі персонажів з **метою дискредитувати** їх. Зазначимо, що тональність оповіді при іронічному описі невербальної поведінки персонажа характеризується більшою експресивністю.

С) Авторська іронія у висловлюванні реалізується внаслідок **накладання декількох "голосів" або "точок зору"**. Варто зазначити, що саме з цієї позиції, в рамках теорії поліфонії, іронію розглядав Освальд Дюкро. Іронія, створена за принципом поліфонії, використовується з метою **дискредитації та насмішки**.

Третя дочка, Есперанса... Її наречений, Агустин Родригес Силва, старший за неї на п'ятнадцять років, він власник аптеки на вулиці Майор. Батько дівчини дуже задоволений; майбутній зять видається йому людиною успішною. Матір думає так само. – Мило "Ящірка", оте довоєнне, якого ніде немає, і взагалі все, що не попросиш, він мені приносить. Приятельки дивляться на неї з деякою заздрістю. Щаслива жінка! Мило "Ящірка" – це вам не абищо [Села, 125]!

(Останньою фразою автор наче імітує подруг матері, з чого і виникає іронічний ефект. В українському варіанті **додано фразу це вам не абищо, що підсилює іронію**).

Таким чином, від типу оповідача та архетипів персонажів залежить тональність всього роману. В романі Каміло Хосе Сели "Вулик" іронія відрізняється своєю насмішкуватою, гумористичною та дещо простодушною інтонацією. Авторська іронія вплетена в структуру художнього тексту, вона складає його композиційну основу, характеризується насмішкуватою, гумористичною або навіть підкреслено нейтральною тональністю. У романі "Вулик" об'єктами іронії є зокрема низькі прошарки суспільства.

У романі К.Х. Сели "Вулик" авторська іронія реалізуються через авторське міркування, опис дій, думок та невербальної поведінки персонажа (опис якої відрізняється більшою експресивністю) та поліфонічне мовлення.

В українському перекладі форми та функції авторської іронії відтворюються повністю із застосуванням таких трансформацій як зміна типу речення, використання контекстуальних замінів та додавання, що інколи посилює експресивність висловлювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахтин М.М. Автор и герой / М.М. Бахтин. – СПб: Азбука, 2000.
2. Виноградов В.В. О языке художественной литературы / В.В. Виноградов. – М., 1959.
3. Села К.Х. Вулик / Пер. з іспанської С. Борщевський // К.Х. Села. – К.: КМ, 2011. – 253 с.
4. Смушинська І.В. Суб'єктивна модальність французької прози / Ірина Вікторівна Смушинська. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2001. – 254 с.
5. Cela C.J. Lacolmena. / C.J. Cela. – Санкт-Петербург: КАРО, 2008. – 445 с.

Надійшла до редколегії 28.11.18

I. V. Tsyrukunova, PhD

Institute of Philology of TarasShevchenkoNationalUniversity of Kyiv

THE EXPRESSION OF AUTHOR'S IRONY IN C.J. CELA'S NOVEL "THE HIVE" AND ITS REPRODUCTION IN THE UKRAINIAN TRANSLATION

This scientific research is devoted to author's speech as one of the levels of formation of irony in an artistic work, on the example of C.J. Cela's novel "The Hive" and its Ukrainian translation. The article focuses on the forms of the author's irony, its tonality and functions, and their reproduction in translation.

Key words: *author's irony, tonality, written intonation, description, polyphony, author's speech, author's commentary, defamation, mocking.*

И. В. Цыркунова, канд. филол. наук
Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко (Украина)

ВЫРАЖЕНИЕ АВТОРСКОЙ ИРОНИИ В РОМАНЕ К.Х. СЕЛИ "УЛЕЙ" И ЕЕ ВОСПРОИЗВЕДЕНИЕ В УКРАИНСКОМ ПЕРЕВОДЕ

Посвящено авторской речи как одному из уровней формирования иронии в художественном произведении на примере романа К.Х. Сели "Улей" и его украинского перевода. В статье рассмотрены формы авторской иронии, ее тональность и функции, проанализировано их воспроизведение в переводе.

Ключевые слова: *авторская ирония, тональность, письменная интонация, описание, полифония, авторская речь, авторский комментарий, дискредитация, насмешка.*